

М. Г. Тома

аспірант
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті виокремлюються та аналізуються істотні ознаки професійної злочинності. Особлива увага звертається на питання спеціалізації злочинців-професіоналів, незмінності цієї спеціалізації та випадків, коли ця спеціалізація злочинця змінюється. Визначивши атрибутивні ознаки професійної злочинності, у підсумку автор формулює визначення поняття «професійна злочинна діяльність».

Ключові слова: злочинець-професіонал, злочинна діяльність, злочинність, кримінальна субкультура, професійна злочинність.

Постановка проблеми. Сучасні кризові явища в Україні, обумовлені політичною, соціально-економічною та культурною кризою у нашому суспільстві та обтяжені тимчасовою окупацією АР Крим і м. Севастополь, втратою контролю Уряду над окремими територіями Донецької та Луганської областей, вимушеним проведенням антитерористичної операції на цих територіях, спричиняють криміналізацію українського суспільства та розквіт професійної злочинності, що отримала свій розвиток ще у 2010 році. Пріоритетною задачею нашої держави на сьогодні є протидія саме означеному виду злочинної діяльності, що є фундаментом і джерелом існування сучасного злочинного світу, ігнорування якого у короткостроковій перспективі може призвести до кримінальної катастрофи у нашому суспільстві. При цьому, слід звернути увагу на те, що питання універсального розуміння професійної злочинності залишається досить спірним, як серед кримінологів, так і серед інших учених-юристів, суддів та працівників національних правоохоронних органів. Зокрема, цей вид злочинної діяльності досить часто ототожнюється як з рецидивною діяльністю, так і з організованою злочинністю, попри те, що рецидивна та організована злочинність не завжди є професійною, однак професійна злочинність завжди є рецидивною та досить часто організованою. Для вирішення цих та інших питань з приводу коректно-

го розуміння правової природи та змісту професійної злочинної діяльності необхідним є визначення істотних ознак цієї злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення атрибутивних ознак професійної злочинної діяльності у тій чи іншій мірі вже були предметом дослідження таких вчених, як Д. Р. Войнаровський, Л. Ф. Гула, О. І. Гуров, М. С. Дмитрієв, В. І. Єзикян, А. О. Забеліч, О. А. Калганова, Л. М. Кривоченко, В. В. Пивоваров, С. О. Прутяний, І. П. Рущенко, В. О. Сакало та інших українських і зарубіжних учених-кримінологів. Проте, слід визнати, що питання визначення правової природи професійної злочинності, дослідження її ознак залишається дискусійним як в українських, так і у зарубіжних наукових колах провідних кримінологів, що вказує на потребу формулювання універсальних підходів до виокремлення цих ознак, які будуть адекватно відповідати сучасному стану злочинності у нашій державі.

Відповідно, **метою статті** є виокремлення основних ознак професійної злочинної діяльності. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано актуальні та ґрунтовні позиції вчених-кримінологів щодо сутності професійної злочинної діяльності та ознак цього виду злочинності.

Виклад основного матеріалу. До основних ознак професійної злочинної діяльності, які є істотними ознаками цього виду злочинності, тобто такими, без яких ця протиправна суспільно небезпечна ді-

яльність не може характеризуватись як професійна злочинність, слід відносити наступні характеристики та елементи професійної злочинності:

1) сталість цього виду злочинної діяльності, направленою на побудову злочинної кар'єри. Професійна злочинність є рецидивною злочинністю, оскільки є сталим видом кримінально карної діяльності злочинця, його злочинним промислом, займаючись яким, злочинець намагається зробити злочинну кар'єру, а, відповідно, і підвищити ціну на власні професійні вміння, їх цінність, паралельно, підвищуючи також і попит на власні професійні злочинні вміння у кримінальному світі. При цьому, слід мати на увазі, що сталість професійної злочинної діяльності не означає, що вона є безперервною чи перерви між відповідними злочинами мають обов'язково бути незначними. Сталість, на нашу думку, у цьому випадку означає, що: а) злочинець-професіонал вчиняє певні види злочинів і планує їх вчиняти у майбутньому, здійснюючи у кримінальному світі власну злочинну кар'єру; б) професійний злочинець є економічно та/або соціально (у сенсі криміналізованого суспільства) залежним від результату вчинення ним злочину, та, між тим, він не вчиняє певних правомірних дій, не планує їх вчиняти у довгостроковій перспективі з тим, щоби зменшити свою економічну залежність від відповідних результатів його протиправної діяльності (тобто, не шукає законних джерел існування);

2) стійкість у вчиненні однорідних злочинів (кримінальна спеціалізація). Окрім того, що професійна злочинність є рецидивною, цей вид злочинності характеризується також тим, що усі злочинці, що займаються зазначеним видом злочинності, як правило, попередньо чітко визначаються з тим, які саме види злочинів вони будуть вчиняти протягом усієї своєї професійної злочинної кар'єри. Іншими словами, професійний злочинець не лише беззмінно вчиняє злочини, але й постійно вчиняє злочини саме певного виду. Таким чином, вибір злочинцем виду злочину визначає його злочинну спеціалізацію, котра, як правило, вже ним не змінюється, що цілком зрозуміло, оскільки відповідні

зміни спеціалізації злочинця потребують паралельного ґрунтовного вдосконалення вже нових злочинних навичок і здобуття ним нового досвіду для того, щоби вчиняти злочини за новою спеціальністю професійно. Однак, попри об'єктивну невідповідність для злочинця-професіонала зміни його власної злочинної спеціалізації, утім, ця зміна спеціалізації може відбуватись з наступних підстав: а) об'єктивні натуральні підстави – коли професійний злочинець у силу суттєвої зміни у своєму психофізіологічному здоров'ї не може продовжувати займатись злочинним промислом за тією ж самою злочинною спеціальністю, що і до змін у своєму стані здоров'я (інвалідність, старість тощо); б) суттєве зниження попиту на послуги злочинця – зниження попиту на «ринку кримінальних послуг» у зв'язку із високою конкуренцією, втратою популярності певного виду злочину тощо, у зв'язку із чим, злочинець-професіонал позбавляється засобів для існування; в) субкультурна підстава – коли змінити спеціалізацію злочинцю наказав здійснити певний злочинний авторитет; г) екстремальна підстава – коли професійний злочинець протягом невизначеного чи визначеного, проте, досить тривалого періоду часу не може займатись злочинною діяльністю, вчиняючи певний вид злочину на професійній основі, оскільки держава в особі правоохоронних органів проводить посилену протидію відповідним злочинним посяганням;

3) наявність певних протиправних знань і навичок скоєння злочину у професійних злочинців (злочинна кваліфікація). З того моменту, коли злочинець припиняє вчиняти різного роду злочини, зупинившись на окремому виді суспільно небезпечного діяння, він вважається таким, що визначився зі своєю злочинною спеціалізацією. Проте, вчиняючи однорідні протиправні дії, злочинець поступово вдосконалюється, доводячи їх до автоматизму, отримує злочинний досвід та відповідну кваліфікацію, яка дозволяє йому безкарно здійснювати професійну злочинну діяльність. Отримання вказаного досвіду відбувається методом «проб та помилок» або ж шляхом переймання цього досвіду у більш досвідчених злочинців-професіона-

лів, в яких він навчається, що, зокрема, є типовим для злочинців-«карманників».

При цьому вказана кваліфікація злочинця-професіонала, як правило, майже не залежить від загальноосвітнього рівня. В. В. Пивоваров справедливо вказує на те, що численні приклади з практики підтверджують, що «чимало злочинців, що практично вміють тільки читати, майстерно виконували підготовку, здійснення й приховування злочинів, що вимагають кмітливості й спритності» [1, с. 5–6]. Власне, у цьому контексті слід погодитись з В. І. Єзиканом, який наголошує, що професійна злочинна діяльність відрізняється від іншої протиправної діяльності тим, що виробляє в її носія «певні знання, практичні навички, іноді доведені до автоматизму, що забезпечують оптимальне досягнення мети при мінімальному ризику викриття» [2, с. 124]. І ці практичні навички, хоча й не залежать від загальноосвітнього рівня злочинця-професіонала, слід мати на увазі, що інтелектуальна професійна злочинна діяльність (головним чином, та, що пов'язана з господарською діяльністю) ставить, серед іншого, високі вимоги до позазлочинної (суспільно корисної) кваліфікації професійного злочинця, котра вимагається для вчинення злочину. Відтак, у «технічних» професійних злочинах потребується достатній практичний досвід злочинця-професіонала, а в «інтелектуальних» професійних злочинах – наявність у злочинця вищої освіти, достатнього професійного досвіду у певній діяльності (приміром, в кредитно-фінансовій чи страховій сфері), в якій будуть вчинятись відповідні професійні злочини.

У зв'язку із тим, що сучасний світ динамічно розвивається, некримінальний світ постійно змінює способи захисту власних законних інтересів, впроваджує нові методи протидії злочинності, вчинення певних видів злочину поступово ускладнюється, вимагаючи від професійних злочинців усе нових знань, навичок та досвіду, здобуття чи вдосконалення яких не завжди є об'єктивно виправданим (для здобуття цих навичок на необхідному рівні, наприклад, потребується значний обсяг часу, грошових коштів та сил). Саме тому, сучасні професійні злочинці досить часто зверта-

ються за допомогою у вчиненні злочину до відповідних фахівців (у галузі права, криміналістики та кримінології, медицини, інформаційних технологій та інформаційної безпеки й в інших галузях знань), таким чином, розширюючи кримінальний світ, залучаючи до нього професіоналів некримінального світу;

4) професійна злочинна діяльність злочинця-професіонала є основою його доходу, що визначає корисливу спрямованість професійних злочинів. Кримінологи звертають увагу на те, що особистісний сенс професійної злочинної діяльності, насамперед, полягає у тому, що суб'єкт, котрий здійснює цю протиправну діяльність, прагне внаслідок цієї діяльності забезпечити свої матеріальні потреби. Саме тому злочинна діяльність, як джерело матеріального існування, стає обов'язковим атрибутом кримінального злочинного професіоналізму [3, с. 51], а тому, як зазначає В. О. Сакало, професійна злочинність характеризується стійкою корисливою спрямованістю [4, с. 2].

Також слід звернути увагу на те, що у спеціальній юридичній літературі вченими-кримінологами до сьогодні не було сформульовано універсального підходу до визначення характеристик доходу від злочинної діяльності, який вказував би на те, що відповідну протиправну діяльність, результатом якої він є, слід розуміти як професійну злочинність. Як правило, науковці вказують, що цей дохід має бути регулярним та/або основним для злочинця. Однак, вказівка на регулярність доходу від професійної злочинної діяльності не можна вважати загальною ознакою цієї діяльності, оскільки і сама ця діяльність не завжди є такою (ця «регулярність» досить часто є умовною). Слід мати на увазі масштаби тієї злочинної діяльності, якою займається злочинець-професіонал: наприклад, дохід «карманника» не є таким, що дозволяє йому робити значні перерви між крадіжками, а вчинення цієї групою злочинців протиправних посягань, між тим, не потребує значної підготовки, що передує кожному вчинюваному ними злочину; проте, авторитетні злочинці, що вчиняють крадіжки в особливо великих розмірах не можуть вчиняти злочини, в

яких вони спеціалізуються, досить часто, а дохід від таких протиправних дій, у свою чергу, дозволяє їм не вчиняти злочини протягом тривалого періоду часу, який може досягати й декількох років. Відтак, слід зауважити, що професійна злочинність, хоча у багатьох питаннях має багато спільних рис із суспільно корисною трудовою діяльністю, однак, не є тотожною їй, і, насамперед, це стосується доходу від цієї кримінально караної діяльності. На відміну від правомірної трудової діяльності, винагорода за яку є регулярною, тобто такою, яка виплачується роботодавцем працівнику протягом певного періоду часу (зокрема, щомісячно) у певному розмірі, злочинна професійна діяльність не завжди здійснюється регулярно, а і тоді, коли ця діяльність і є регулярною, вона не завжди може принести злочинцю прибуток у силу тих чи інших обставин.

Не вважаємо доцільним також стверджувати, що дохід від професійної злочинної діяльності для злочинця-професіонала обов'язково має бути основним, оскільки практика вказує на те, що серед професійних злочинців існує значний відсоток тих, для кого цей дохід є додатковим та нерегулярним (головним чином, це стосується тих злочинців, котрі вчиняють професійні злочини, користуючись власним службовим становищем тоді, коли вбачають у цьому доцільність). Отже, професійна злочинна діяльність завжди має бути спрямованою на отримання доходу, який може бути для злочинця-професіонала як основним, так і додатковим;

5) злочинна діяльність передбачає, що злочинець-професіонал займає відповідне місце у злочинній ієрархії. Злочинний світ є відлунням некримінального світу, особливо, що стосується принципу класового поділу членів цього світу (умовно можна поділити цей світ на нижчий, середній та вищий класи) та наявності у ньому інституту влади, що продукує «закони», відстежує їх виконання іншими злочинцями (та дотримується цих «законів») та здійснює «судочинство», відповідно до унормованих злочинних звичаїв.

На нижчих щаблях злочинного світу зосереджується традиційна професійна злочинність, найбільш прості форми злочинної поведінки (наприклад, кишенькові злодії, невибагливі вуличні шахраї, грабіжники, скупники краденого майна, вуличні торговці наркотиками тощо). Більш високі щаблі, на думку українського вченого І. П. Рущенко, посідають середні та вищі прошарки цього кримінального суспільства, котрі мають значно більше можливостей вибору шляхів адаптації [5, с. 133–134]. При цьому, будучи частиною злочинного світу, активним членом злочинного суспільства, професійний злочинець належить до відповідного класу цього протиправного світу. При цьому належність злочинця-професіонала до відповідного класу залежить як від його злочинної спеціалізації та кваліфікації (його злочинної кар'єри), так і від: його статевої орієнтації; інтеграції у кримінальну субкультуру: характеристики того, наскільки він є «правосвідомим» членом кримінального суспільства, тобто, чи у повній мірі цей злочинець живе за обов'язковою для нього буквою кримінально протиправного «закону», що був вироблений злочинними авторитетами.

Висновки. Основними ознаками професійної злочинності є те, що ця діяльність: є сталим видом злочинної діяльності, направленим на побудову злочинної кар'єри злочинця-професіонала, та є його основним чи додатковим джерелом доходу; наявність у професійного злочинця злочинної спеціалізації та кваліфікації; професійна злочинна діяльність передбачає, що злочинець-професіонал займає відповідне місце у кримінальній ієрархії. Відтак, професійна злочинна діяльність являє собою відносно самостійний вид злочинної діяльності, котрий здійснюється злочинцем, у межах його незмінної спеціалізації та зростаючої злочинної кваліфікації, будучи для нього промислом, результати якого є основним чи додатковим джерелом його існування, а також є показниками, на підставі яких злочинець просувається по кар'єрній драбині кримінального світу.

Список використаної літератури:

1. Пивоваров В. В. Професійна злочинність як прояв злочинного корпоративізму / В. В. Пивоваров // Теорія і практика правознавства. – Харків, 2015. – Вип. 1(7). – С. 1–13.
2. Езикян В. И. Криминология : [учеб. пособ.] / В. И. Езикян. – Новочеркасск : ЮРГТУ, 2011. – 159 с.
3. Забелич А. А. Криминологические и правовые аспекты понятия рецидивной и профессиональной преступности / А. А. Забелич // Вестник Кузбасского института. – Новокузнецк, 2013. – № 1(14). – С. 50–55.
4. Сакало В. О. Тактика злочинної діяльності : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук / В. О. Сакало. – Київ, 2002. – 17 с.
5. Рущенко І. П. Соціологія злочинності : [монографія] / І. П. Рущенко. – Харків : Вид-во Націон. ун-ту внутр. справ, 2001. – 370 с.

Тома М. Г. Основные признаки профессиональной преступной деятельности

В статье выделяются и анализируются существенные признаки профессиональной преступности. Особое внимание обращается на вопросы специализации преступников-профессионалов, неизменности этой специализации и случаев, когда эта специализация преступника меняется. Определив атрибутивные признаки профессиональной преступности, в итоге автор формулирует определение понятия «профессиональная преступная деятельность».

Ключевые слова: преступник-профессионал, преступная деятельность, преступность, криминальная субкультура, профессиональная преступность.

Тома М. The main features of professional criminal activity

The article highlights and analyzes the essential features of professional crime. Particular attention is paid to the issue of specialization of criminals-professionals, the unchangeability of this specialization and cases when this specialization of the offender is changing. Having defined the attributive signs of professional crime, the author finally formulates the definition of "professional criminal activity".

Key words: criminal offender, criminal activity, crime, criminal subculture, professional crime.